

Ľudové rozprávky a ich zberatelia na Slovensku

Branislav Krasnovský

29. júna 2020 **+** *Kultúra*

Ľudové rozprávky patria ku klenotom ľudovej slovesnosti. Rozprávka je prozaický, (zriedkavo veršovaný) vymyslený príbeh, ktorý chce poučiť a pobaviť čitateľov alebo poslucháčov. Každý národ či menšie sociálne skupiny v ľudových rozprávkach odrážali svoj spôsob života, vzťahy, morálne kritériá a hodnoty. Rozprávka mohla byť ladená fantasticky, satiricky či humorne, no hrdinovia v rozprávkach prekonali všetky úskalia a útoky svojou dobrosrdečnosťou, mravnosťou, pravdovravnosťou a pod. V rozprávkach víťazí dobro nad zlom.

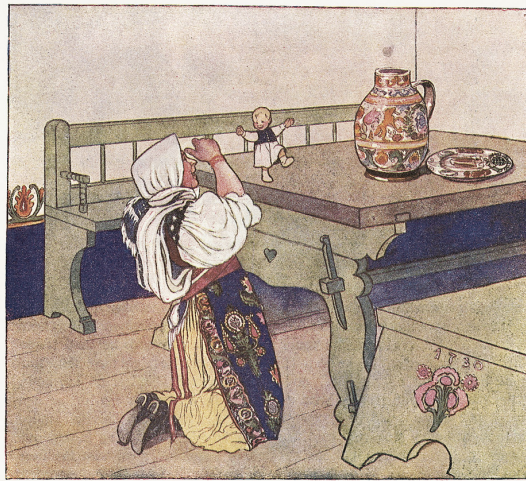
Historicky sa rozprávky vyvíjajú už od staroveku. Etnografovia, jazykovedci či historici tvrdia, že základy niektorých rozprávok môžu byť staršie ako 6 000 rokov, takisto sa do rozprávok mohli dostať viaceré motívy z mytológie či Biblie (sumerský mýtus o Gilgamešovi, ktorého matka pustila v koši po rieke, je podobný biblickému príbehu o Mojžišovi, ktorého matka takisto pustila po rieke; rovnaký motív vidíme v slovenskej rozprávke Plavčík a Vratko).

Odborníci tvrdia, že základy európskych rozprávok možno nájsť v staroindickom epose Pančatantra, či v staroegyptskej literatúre v dielach Anu a Bata alebo v spomenutých príbehoch o Gilgamešovi. Mnohé motívy z antických mýtických textov takisto prešli do ľudovej slovesnosti európskych národov – napríklad z gréckych báji Amor a Psyché, Herakles, Perseus a i. Do európskych rozprávok prenikli aj motívy z iránskych či arabských rozprávok (Rozprávky tisíc a jednej noci).

V stredoveku patrili k najznámejším autorom rozprávok Boccaccio (Decameron), Straparola (Le piacevoli notti). V 17. až 19. storočí venovali pozornosť rozprávkam Ch. Perrault, bratia Grimmovci, Hans Christian Andersen a iní. Národní jazykovedci a buditelia právom venovali rozprávkam značnú pozornosť.

Rozprávky môžeme deliť podľa viacerých kritérií, napríklad podľa ich etnicity či žánru. Už v 18. a 19. storočí jazykovedci a literárni vedci zistili, že germánske národy majú príbuzné rozprávky, takisto slovanské národy majú podobné rozprávky a tento fenomén platí aj pre románske národy.

Rozprávky odrážajú etnicitu svojich nositeľov a ukazujú na spoločné znaky, ktoré jednotlivé etniká formovali. Bádateľom sa dokonca podarilo objaviť aj motívy spoločné pre všetky skupiny európskeho obyvateľstva, bez ohľadu na ich etnicitu a rovnako nakoniec zistili, že rozprávky jednoducho neakceptovali hranice, putovali s rozprávkami po celej Európe a keď sa ľuďom páčili, tak sa stali súčasťou kultúry iných miestnych spoločenstiev.

zdroj: wikipedia

Rozprávky sú založené na básnickej fantázii a existencii sveta nadprirodzených javov. Rozprávkový príbeh nie je pôvodne zviazaný s podmienkami reálneho sveta, aj keď na tieto podmienky reaguje. Rozprávkový príbeh ale nie je rozprávkárom prezentovaný ako pravdivý a poslucháči tiež neveria, že by sa mohol odohrať v skutočnosti alebo v reálnej krajine (príbeh sa odohráva v ďalekom kráľovstve, za horami-dolami, siedmymi morami...).

Po slohovej stránke sú rozprávky charakteristické ustálenými začiatkami a závermi, dôležitú úlohu majú niektoré magické čísla (tri úlohy, tri sudičky, dvanásť mesiačikov...). Charakteristickým znakom obsahu rozprávky je gradácia deja a zvýrazňovanie kontrastov (dobrý/zlý, bohatý/chudobný, múdry/hlúpy...). Napriek rozmanitosti dejových zápletiiek nie je rozprávka voľnou hrou fantázie, všetko má svoje prísne pravidlá.

V minulosti boli rozprávky aj návodom pre deti, ako rozlíšiť dobro a zlo a ako si s nimi poradiť. V dnešnej dobe sme však, žiaľ, svedkami skutočnosti, že moderné rozprávky sa spoliehajú už len na farbistý dej a morálny aspekt v rozprávkach absentuje. Morálne a fantastické motívy v minulosti neboli obyčajnou ozdobou, mali svoj symbolický a morálny význam.

Najvýznamnejším slovenským rozprávkárom bol Pavol Dobšinský (1828 – 1885). Bol štúrovec, slovenský folklorista a evanjelický kňaz. V centre jeho pozornosti stála vždy folkloristika, aj keď vydal niekoľko básní, presadil sa práve svojím folkloristickým dielom. Dobšinského silne ovplyvnila činnosť dánskeho rozprávkára Hansa Christiana Andersena, ktorý sa takisto cielene venoval rozprávkam a rozprávkovej tvorbe.

Pavol Dobšinský začal putovať po Slovensku a začal zbierať slovenské ľudové rozprávky. Kto pozná najznámejšie Dobšinského trojzväzkové dielo *Prostonárodné slovenské rozprávky*, ilustrované Martinom Benkom, vie, že pri zbieraní rozprávok Dobšinský prešiel veľkú časť Slovenska a pri jednotlivých rozprávkach uvádza vždy meno rozprávkára. Zaujímavé je aj to, že Dobšinský tieto rozprávky publikoval v miestnych nárečiach, v ktorých mu tieto rozprávky predniesli jednotliví rozprávkari.

zdroj: wikimedia commons

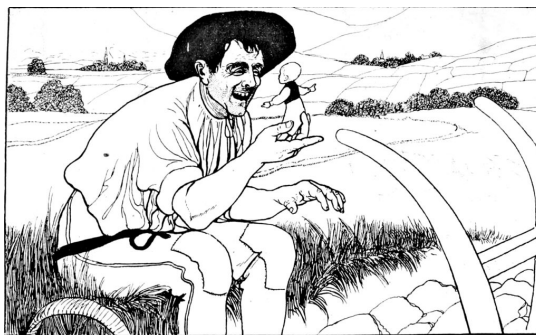
Ďalším výnimočným slovenským vedcom, ktorý sa venoval rozprávkam bol slovenský jazykovedec, prekladateľ a filológ Samuel Czambel (1856 – 1909). Vyštudoval právo v Budapešti, v roku 1877 začal študovať slavistiku, ktorú študoval aj vo Viedni u profesora Franja Miklošiča a v Prahe u profesora Martina Hattalu. Od roku 1879 pôsobil ako tlmočník pre vládu v Budapešti, prekladal zákony z maďarčiny do slovenčiny. Bol národne orientovaný a pôsobil ako spoluredaktor vládnych Slovenských novín.

Pokiaľ Pavol Dobšinský svoje ľudové rozprávky zbieral najmä na území stredného Slovenska, Samuel Czambel venoval zberateľskú pozornosť aj východoslovenskému regiónu. Jeho rozprávky spočiatku poznala len úzka odborná verejnosť, rozprávky publikoval vo východoslovenských i stredoslovenských nárečiach, pričom v centre jeho pozornosti stál skôr jazykovedný ako etnografický aspekt. Väčšina Czambelových rozprávok pochádza z jeho pozostalosti, ktorá je uložená v archíve Národného múzea v Martine.

Ďalším známym slovenským literátom, ktorému rozprávky takisto učarovali, bol Jozef Cíger Hronský (1896 – 1960). Aj keď je Jozef Cíger Hronský známy najmä svojimi románmi, rozprávky zaujímajú takisto nezastupiteľné miesto v jeho tvorbe. Jozef Cíger Hronský, ktorý sa angažoval aj v Matici Slovenskej, po II. svetovej vojne emigroval do Argentíny a k jeho plnej rehabilitácii prišlo až po roku 1989.

Na rozdiel od Dobšinského či Czambela, Jozef Cíger Hronský slovenské ľudové rozprávky upravoval, takže Hronského rozprávky čiastočne vybočujú z klasickej schémy ľudových rozprávok. Dávajú skôr vyniknúť Hronského fantázii a humoru, pričom vytvárajú pre deti vlastný a príťažlivý svet (Podpolianske rozprávky, Brondove rozprávky, Zakopaný meč – skôr povesti). Najznámejšie Hronského rozprávky sú však jeho vlastné rozprávky pre deti *Smelý Zajko*, *Smelý Zajko v Afrike*, *Dubkáčik a Budkáčik* a i., v ktorých sa naplno prejavila Hronského autorská originalita.

Významné miesto medzi slovenskými rozprávkarmi má slovenský jazykovedec Anton Habovštiak (1924 – 2004), ktorý sa profesne venoval dialektológii slovenského jazyka, pracoval na medzinárodnom slovanskom jazykovom atlase a spracoval oravské a gemerské nárečia. Počas svojho jazykovedného výskumu zachytil stovky najrôznejších povestí, rozprávok a mýtov, ktoré spracoval v celom rade kníh. K jeho najznámejším rozprávkovým knihám patria *Poklad nad všetky poklady*, *O kaštieli v šírom poli*, *Tri píšťalôčky*, *Kukučkine slzy*, *Zakliate ovečky pod Rozsutcom* a i.

zdroj: wikimedia commons

Rozprávkam sa cielene venovala aj Habovštiakova rovesníčka Mária Ďuríčková (1919 – 2004), ktorá spojila svoj život s tvorbou pre deti. Ako redaktorka pôsobila v časopisoch Zornička, Ohník či Slniečko a vo vydavateľstve Mladé letá. Od roku 1971 sa plne venovala literárnej tvorbe. V centre jej pozornosti stáli nielen ľudové rozprávky, sama bola autorkou viacerých vlastných pekných kníh pre deti a prekladala aj rozprávky z iných krajín. K jej najznámejším rozprávkam patria: *Biela kňažná*, *Dunajská kráľovná*, *Prešporský zvon*, *Bohatier Kremienok*, *Sedmofarebný kvietok*, *Nevedko*, *Papierová rozprávka*, *O Katarínke a túlavom vrchu*, *Panenská veža na Devíne* a i.

URL adresa článku: <https://christianitas.sk/ludove-rozpravky-a-ich-zberatelia-na-slovensku/>